

ภาษาศาสตร์กับวรรณคดี : ความสัมพันธ์ที่ควรมองข้าม

เอมอร จิตตะโสภณ

บุคคลโดยทั่วไปมักลงความเห็นว่ "ภาษาศาสตร์" และ "วรรณคดี" เป็นงานสองด้าน หรือศาสตร์สองแขนง ที่แทบจะไม่มีอะไรเนื่องกันเลย แม้ในกลุ่มนักการศึกษาหรือนักวิชาการก็แยกตนจากกันโดยเด็ดขาด ผู้ที่กำหนดเรียกตนเองว่า "นักภาษาศาสตร์" หรือ "นักภาษา" ก็ไม่สนใจที่จะมองผลงานทางวรรณคดี โดยอาจวางอยู่นอกเหนือวงแห่งความรอบรู้และความเข้าใจของตน ส่วนผู้ที่ถูกกำหนดว่าเป็น "นักวรรณคดี" ก็มักจะคร่ำมขยาตคอดลักเกณฑต่าง ๆ ทางคานภาษา อาจวางยุ่งยากและสลับซับซ้อนเกินไป ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะภาษาศาสตร์มีแนวโน้มที่ศึกษาหนักไปในเชิงวิทยาศาสตร์ (ในความหมายที่ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีข้อสมมติฐานและหาทางพิสูจน์ได้) ในขณะที่วรรณคดีมีแนวโน้มของการศึกษาไปในเชิงสุนทรีย์และอารมณ์

โดยความเป็นจริง ภาษาศาสตร์มีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ แม้กระนั้นก็ยังมีความเป็นตัวของมันเอง โดยที่มุ่งหมายใหญ่เพื่อศึกษาโครงสร้างของภาษา อันมีเสียง ความหมาย และระบบของภาษาแต่ละภาษา" (ดร.อุทุม, ๒๕๑๓ : ๑) นักภาษาศาสตร์ "ถือว่า ภาษาพูดมีความสำคัญมากเท่ากันหรืออาจจะมากกว่าภาษาเขียน... จึงสนใจศึกษาลักษณะหรือธรรมชาติของภาษาพูดเป็นอันดับแรก และพยายามแยกภาษาพูดออกจากภาษาเขียน" (ดร.วิจิตร, ๒๕๒๐ : ๒) นักภาษาศาสตร์ "ศึกษาภาษาต่าง ๆ ในแง่ที่มาของภาษา โครงสร้างของภาษา หน้าที่หรือความสำคัญของภาษาในสังคม ความคล้ายคลึงหรือแตกต่างระหว่างภาษาใดภาษาหนึ่งกับภาษาอื่น ๆ" (ดร.นิพนธ์, ๒๕๒๕ : ๕๗) อนึ่ง วิชาภาษาศาสตร์ยังประกอบไปด้วยสาขาย่อยถึง ๑๒ แขนงด้วยกัน ได้แก่ ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ

(Historical linguistics) สัทศาสตร์ (Phonetics) การวิเคราะห์ระบบเสียง (Phonology) การวิเคราะห์คำ (Morphology) การวิเคราะห์ประโยค (Syntax) อรรถศาสตร์ (Semantics) ภาษาศาสตร์ระบบสมอง (Neurolinguistics)

ภาษาศาสตร์เชิงจิตวิทยา (Psycholinguistics) มาพบวิทยาภาษาศาสตร์

(Anthropological linguistics) ภาษาศาสตร์เชิงสังคม (Sociolinguistics)

คณิตภาษาศาสตร์ (Computational linguistics) และภาษาศาสตร์ประยุกต์

(Applied linguistics)

เมื่อพิจารณาคำจำกัดความจากนันทะดังกล่าว จะพบว่า วรรณคดีมีวิชาศาสตร์ที่จะไม่มีความสัมพันธ์กับภาษาศาสตร์เสียเลย ทั้งนี้เพราะ "วรรณคดีเป็นการประพันธ์ความชัดเจนของผู้ประพันธ์ คือ ผู้ประพันธ์ต้องอาศัยความรู้สึนึกคิดของตนให้แกผู้อ่าน และในการอาศัยให้ผู้อ่านเข้าใจภาษาเป็นเครื่องมือ ก็อันพึงกระทำนั้นไม่ใช่เฉพาะการนิพนธ์ expression หรือการแสดงความรู้สึนึกคิดของตนออกมา แต่ต้องเป็นการนิรูป representation หรือการแสดงภาพให้อ่านมีความรู้สึนึกคิดเช่นเดียวกับผู้ประพันธ์ การนิพนธ์กับการนิรูปรวมกันนี้ไต่แก การสื่อสาร communication" (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ๒๕๐๔ : ๒๖๐)

เมื่อเราเชื่อว่าวรรณคดี "เป็นรูปสำเนาของภาษา และเป็นตัวแทนที่จะสะท้อนภาพของสังคม โคซิคเจนที่สุด ก็หน้าที่เราจะยึดวรรณคดีเป็นเอกสารหลัก เพื่อมองย้อนไปสู่สิ่งที่เราต้องการ (ศึกษาค้นคว้าทางภาษา) คือ "ไปอีกขั้นหนึ่ง" (เอมอร์, ๒๕๒๕ : ๑๓๑)

ความเกี่ยวของระหว่างศาสตร์ทั้งสองแขนงที่มองเห็นได้ชัดเจน ดังจะกล่าวเป็นลำดับดังนี้ -

๑. ด้านวรรณคดี ผู้สอนวรรณคดี "จะต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะสร้างความรู้สึกของผู้เรียนให้เกิดความสนใจจะติดตามเรื่องราว สนใจที่จะแสวงหาสุนทรียะ และท้ายที่สุดให้สามารถคิดแง่ต่าง ๆ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อชีวิตจริง ๆ ออกมาจากวรรณคดีได้ ฉะนั้นในการเรียนวรรณคดีถ้าผู้เรียนใดความคิดหรือหลักที่เป็ประโยชน์ต่อเขาที่นอกเหนือไปจากเรื่องศัพท์ ก็ควรนับได้ว่าผู้สอนทำหน้าที่ของตนได้ถูกต้อง" (เอมอร์, ๒๕๒๑ : ๔๕) เมื่อกล่าวหรือนักเขียนใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร เรื่องที่ควรพิจารณาอีกคือเรื่องเสียงกับความหมาย ซึ่งสามารถจะนำความรู้ในทางภาษาศาสตร์มาช่วยเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจได้ลงแทและรอบรู้แตกฉานขึ้น นับเป็นการขยายแวงวงความรู้ของผู้เรียนอีกโสดหนึ่งด้วย ในที่นี้จะขอแยกกล่าวถึงประเด็นทั้งสองเพื่อความชัดเจนดังนี้

๑.๑ เสียง เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในการศึกษาวรรณคดีประเภท ร้อยกรอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงจำแนกเสียงไว้เป็น ๒ อย่าง คือ เสียงตาม พยางค์ อันใดแก เสียงสัมผัสสระ เสียงสัมผัสพยัญชนะ และ เสียงดำน้า อันใดแก การเรียงลำดับเสียงคำเป็นจังหวะสม่ำเสมอ ถ้าเราใช้ความรู้ทางภาษาศาสตร์ในแขนง "สัทศาสตร์" เกี่ยวกับเรื่องตำแหน่ง ฐานที่เกิดตลอดจนคุณสมบัติของเสียง ผสมเข้ากับเรื่อง "เสียงสื่อความหมาย" เช่น "คำที่มีเสียงสระ ออ มี ม สะกด มักจะชี้แทนสิ่งที่กมล ความเป็นวง หรือคู่เข้าหากัน เช่น ...ปอม นอม คอม ออม" (พ.นาวรรณ, ๒๕๑๓ : ๑) และอาจจะแถมความรู้เรื่อง "การวิเคราะห์ระบบเสียง" เข้าไปด้วย น่าที่จะช่วยให้ผู้เรียน สัมผัสกับ "เสียง" ที่เปล่งออกมาจริง ๆ สอดคล้องกับความประสงค์ของนักปราชญ์และครูบา อาจารย์ทางวรรณคดีที่ต้องการให้ผู้เรียนมี "หู" แทนที่จะใช้ตามองกวาดไปตามตัวอักษร เพื่อหาสัมผัส แล้วก็มาอธิบายเป็นคู่เป็นแคววเสียงไพเราะ โดย "มิได้เพ่งเล็งถึงลักษณะ เสียงในคำอื่น ๆ" (เอมอร, ๒๕๑๓ : ๓๖)

๑.๒ ความหมาย ความหมายของคำในทางวรรณคดีมีทั้งความหมายโดยตรง (Denotation) และความหมายโดยนัย (Connotation) ในการศึกษาเราอาจจะนำ ความรู้ทางภาษาศาสตร์ในแขนง "อรรถศาสตร์" มาใช้ประโยชน์ได้โดยตรงทีเดียว นอกจากนี้ "ภาษาศาสตร์เชิงสังคม" ก็อาจนำมาช่วยพิจารณาในด้านอื่น ๆ เช่น การใช้คำสรรพนาม คำลงท้าย คำราชาศัพท์ หรือแม้แต่คำสุภาพไพเราะ (ดังที่ผู้เขียนและ ผศ.ดิเรกชัย ได้ เสนอไว้ในงานวิจัย เรื่อง "วิเคราะห์ภาษาที่ปรากฏในวรรณคดีเชิงศาสนาตามนาไทย") และอีกแขนงหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์คือ "ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ" โดยนำมาช่วยการพิจารณา ในด้านการกลายความหมาย ดังตัวอย่าง

รูปแรงครางราย

รุ่งรัง

ในที่นี้จะใช้ความรู้ทางภาษาศาสตร์เชิงประวัติมาช่วยอธิบายความหมายของคำว่า "ร้าย" ได้ คำว่าเดิมคำนี้มีความหมายเป็นไร และต่อมากลายมาเป็นเช่นไร

อนึ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความงามหรือสุนทรียะ ซึ่งจัดเป็นประเด็นหลัก
สำหรับการพิจารณาวรรณคดีนั้น นอกเหนือจากเรื่อง เสียงสัมผัส และ ความหมายของคำ
แล้ว ยังเพิ่มเรื่องของความเปรียบ (อุปมา, อุปลักษณ์) ตลอดจน ภาพพจน์ เข้าไปด้วย
ความรู้ทางภาษาศาสตร์ที่จัดว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพิจารณาในประเด็นนี้ เห็นจะ
ได้แก่เรื่องของ "อรรถศาสตร์" รองลงไปเป็นเรื่องของ "ภาษาศาสตร์เชิงจิตวิทยา"
ซึ่งจะช่วยการพิจารณาเรื่องของความเปรียบและภาพพจน์ในแง่ "ทัศนียภาพภาษา" หรือ
เป็นสื่อความนึกคิด ความต้องการ และอารมณ์ถึงกันและกันได้" (ดร. พันทนา, ๒๕๒๕ : ๕๔)
ความรู้ทาง "ภาษาศาสตร์เชิงสังคม" และ "มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์" ก็เป็นอีกสองแขนง
ที่จะช่วยคานนี้ได้ และในบางครั้งเรื่องของ "การวิเคราะห์ประโยค" ก็อาจจะเป็นประโยชน์
เช่นกัน

๒. ด้านภาษาศาสตร์ : การศึกษาภาษาศาสตร์ เน้นหนักในเรื่องการตั้งสมมติฐาน
และการหาขอมูลตลอดจนตัวอย่างต่าง ๆ มาสนับสนุน หรือพิสูจน์ให้ข้อสมมติฐานนั้นกลายเป็น
ข้อเท็จจริงในที่สุด โดยมากในการศึกษาเรียนรู้แบบนี้จะจับกับตัวอย่าง ถ้าหากได้มีการใช้
วรรณคดีเป็นเอกสารหลัก (text) ก็อาจจะช่วยลดความยุ่งยากลงได้ทางหนึ่ง อนึ่ง
"การเปิดสอนกระบวนวิชาต่าง ๆ ทางภาษาศาสตร์ขึ้นนั้น ไม่ต้องการแต่จะให้นักศึกษา
ได้เรียนรู้เฉพาะสภาพหรือลักษณะ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของภาษาไทยเท่านั้น...
แต่เป้าหมายที่สูงส่งกว่านี้... ต้องการส่งเสริมความสนใจให้กับนักศึกษาที่จะค้นพบการ
ค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับภาษาถิ่นของไทย" (กาญจนา, ๒๕๑๔ : ๕) จริงอยู่ที่การวิจัยเกี่ยว
กับภาษาถิ่นคตินิยมปฏิบัติโดยทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งมุ่งภาษาพูดเป็นหลักนั้น ขอมทำไต่คว้าการ
ออกไปสัมผัสกับบรรยากาศกับท้องถิ่นนั้น โดยการออกไปสัมภาษณ์หรืออัดเสียงผู้บอกภาษา
(Informant) หรือด้วยการขอร้องและจ้างวานผู้บอกภาษาให้เขามาบอกภาษาถึงสถานที่
ที่ผู้วิจัยอยู่ แต่ยังมีวิธีการปฏิบัติอีกแบบหนึ่งที่เป็นไปได้ นั่นคือ การวิจัยจากเอกสาร และเอก
สารสำคัญที่จะเป็นประโยชน์ยังต้องการงานวิจัยแบบนี้คือ "วรรณคดี" (นักประวัติศาสตร์มีชื่อ
ของเมืองไทยในปัจจุบัน ก็ให้มาวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ผ่านทางวรรณคดี

โดยนำเสนอรายงานต่อที่ประชุมบ้าง เรียบเรียงออกเป็นบทความบ้าง ให้เห็นกันอยู่เนื่อง ๆ) ทั้งนี้เพราะวรรณคดีเป็นมรดกของชาติ "การเรียบเรียงของเก่าของแก่ของชาตินั้น เป็นเรื่องจำเป็น เพราะนอกจากจะสะท้อนภาพชีวิตและความเป็นไป ตลอดจนความเชื่อถือของบรรพบุรุษในโบราณสมัยแล้ว ยังมีคุณค่าทางด้านวิชาการทางภาษาอีกโสดหนึ่งด้วย" (เอมอร, ๒๕๐๘: ๘)

ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาศาสตร์กับวรรณคดีที่มีควรจะมีมองข้ามนั้น ก็คงพอจะลงเอยที่จุดสรุปว่า นักภาษาศาสตร์และนักวรรณคดี หรือผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าในศาสตร์ ๒ แขนงนี้ ควรจะหันมาร่วมมือกันขยายขอบเขตการศึกษาจากวิธีที่เน้นเฉพาะด้าน เป็นการพยายามพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่ทางภาษาศาสตร์ก็หันมาใช้วรรณคดีเป็นเอกสารหลักในอันจะศึกษาค้นคว้าตามแบบฉบับภาษาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ถึงเรื่องราวของภาษาทั้งในอดีตและปัจจุบัน และภาษาถิ่นต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศเพิ่มเติมจากวิธีการที่นิยมปฏิบัติกันอยู่ ส่วนนักวรรณคดีเมื่อยอมรับความจริงที่ว่า "ภาษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของสังคมในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและความรู้จากสังคมยุคหนึ่ง ไปสู่สังคมอีกยุคหนึ่ง ถ้าปราศจากซึ่งภาษาเสียแล้ว มนุษย์จะพัฒนาและเจริญสืบเนื่องมาอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ไม่ได้" (ดร. วิไลวรรณ, ๒๕๒๕ : ๓๓) ก็ควรที่จะใช้ความรู้ทางภาษาศาสตร์มาช่วยแขนงเจ้าพิจารณาวรรณคดีควบคู่ไปกับกำรเน้นด้านสุนทรียศาสตร์และอารมณ์ด้วย

ถ้าเป็นได้ดังที่กล่าว โอกาสที่คนชาติอื่น ๆ จะเข้ามาศึกษาค้นคว้าเอาชื่อเสียงซึ่งควรจะเป็นสมบัติของคนไทยไปได้ก่อนคนในชาติก็คงจะลดน้อยลง และความจำเป็นที่คนไทยจะต้องขามน้าขามพะเลไปขอศึกษาเรื่องราวเหล่านี้จากต่างประเทศ ก็คงจะลดลงเช่นกัน นับเป็นการช่วยประหยัดเศรษฐกิจของชาติลงได้อีกทางหนึ่งทีเดียว

หนังสือและเอกสารที่ใช้อ้างอิง

กาญจนา ปัทมกลีล. "ทำไมจึงต้องเรียนภาษาไทยในระดับมหาวิทยาลัย", รายการมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ แพร่ภาพ ๗๘ สถาบันโพธิ์คันทันของ ๘ ลำปาง, ๒๕๑๘.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ภาษา วรรณคดี และ วิทยาการ.
พระนคร : กาวหนา, ๒๕๐๔.

นันทนา คานีวิวัฒน์, คร. "บทบาทของวิชาสัทศาสตร์ (Phonetics) ที่มีต่อวิชา
ภาษาศาสตร์ (Linguistics)", ภาษาและภาษาศาสตร์. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑
(กรกฎาคม ๒๕๒๕).

พ.ณ ประมวลุมารค ม.จ. จันทร์จิรายุ รัชนี้ . "อ่านวรรณคดีด้วยหู" ประมวลวรรณคดี
วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องอดีตพระลอและกำสรวลศรีปราชญ์. พระนคร : แพร่พิทยา,
๒๕๐๒.

พ. นววรรณ นววรรณ พันธุเมธา . การใช้ภาษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ; พระนคร :
สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๓.

วิจิตรน ถาณพงศ์, คร. โครงสร้างภาษาไทย : ระบบไวยากรณ์. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐.

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, คร. "ศึกษาวัฒนธรรมไทโบราณจากภาษา", ภาษาและภาษาศาสตร์.
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม, ๒๕๒๕).

อุดม วโรตม์ลึกขจิตต์, คร. ภาษาศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓.

เอมอร จิตตะโสภณ. "ทำไมจึงต้องเรียนภาษาไทยในระดับมหาวิทยาลัย", รายการ
มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ แพร่ภาพ ณ สถานีโทรทัศน์ ของ ๘ ลำปาง, ๒๕๑๘.

_____. "พระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
ชิโนรส" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓.

โลกแห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๖.

และ ติเรกชัย มหัทธนะสิน. วิเคราะห์ภาษาที่ปรากฏในวรรณคดี
เชิงศานาดานนาไทย. งานวิจัยของมูลนิธิเจมส์ ทอมสัน ประจำปีการศึกษา
๒๕๒๔-๒๕๒๕.